

GİRESUN İLİNDEKİ BAĞDADI KUBBELİ CAMİLER

BAĞDADI* DOMED MOSQUES IN THE PROVINCE OF GİRESUN

Mustafa ŞAHİN**

Özet

Eski çağlardan bu yana birçok yapı türünde üst örtü sistemi olarak kullanılan kubbe, Türk mimarisinin de başlıca üst örtü elemanlarından biridir. Klasik Osmanlı döneminde boyut ve taşıyıcı sistem açısından en abidevi haline erişen kubbe mimarisi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde de kullanılmaya ve çeşitlilik göstermeye devam etmiştir. Bu çeşitlilik bölgelere, yörelere ve zamana göre değişiklikler göstermektedir. Malzeme ve teknik açıdan oluşan bu çeşitlilik, ahşap üst örtülü camilerde, daha çok bir duvar yapı tekniği olan bağdadi teknikle inşa edilmiş kubbeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağdadi kubbeler destekli veya desteklessiz olarak inşa edilebilmektedir. Destekli kubbeler oturma çatının, desteklessiz kubbeler ise asma çatının içine; ahşap tavanın ortasına yerleştirilmektedir. Bu teknikle inşa edilmiş tek kubbeli ve çok kubbeli örnekler mevcuttur. Bu da bize bu türün sembolik olarak kullanılmadığını, belirli bir gelişim gösterdiğini kanıtlamaktadır. Kubbe, Türk mimarisinde, mekânsal gelişim ve üst örtü sistemi açısından büyük öneme sahip olmakla birlikte, bu makalenin konusu olan bağdadi kubbeler söz konusu gelişim içinde hak ettiği ölçüde incelenmemiştir. Bağdadi kubbeli camiler hakkında çok az yayın bulunmaktadır. Bu yayınlarda da sadece yapıların genel özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Yerel bir gelişim ürünü olarak görülen bağdadi kubbenin Türk mimarisi içindeki yerini alması gerekmektedir.

Anadolu'nun büyük kesiminde örneklerine rastlayabildiğimiz bu teknik, yoğun olarak Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde görülür. Her ilin örnekleri birbirlerine benzer ve farklı özellikler göstermekle birlikte, en özgün örnekler Giresun ve Trabzon il sınırları içinde rastlanmaktadır. Bu çalışmada Doğu Karadeniz'de Giresun İli'nde yer alan bağdadi kubbeli camiler incelenmiştir. Çalışmanın konusu olan bağdadi kubbeli camiler, bölge coğrafyasının, yerel yapı malzemelerinin ve yerel yapı ustalarının yöresel mimariye katkı ve etkilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, bağdadi, kubbe, cami, ahşap, taş.

Abstract

Dome, used as the upper structure of different architectural types since ancient times onwards, is also one of the primary covering elements of Turkish architecture. Dome architecture, which reached to its most monumental state with respect to dimension and structural system during the Classic Ottoman period, continued to show a variety during the Late Ottoman and Early Republic periods. These variations differ in accordance with region, district, and time. The domes of the mosques with wooden upper structure constructed with bağdadi technique, which is in fact a wall construction technique in general, are the reflections of this variety. Bağdadi dome is a dome type generally placed in the middle of the wooden roof. Bağdadi domes can be constructed with or without supports.

Domes on supports are placed inside the purlin roof, while unsupported domes are placed within the trussed roof, in the middle of the wooden suspended ceiling. There exist single and multi-domed examples of domes constructed with this technique. This proves that, this dome type has not been used symbolically, but it has rather been a part of an evolution process. While dome has a remarkable importance concerning the spatial and architectural evolution in Turkish architecture, the bağdadi domes, which constitute the subject of this article, have not been explored as much

* The local terminology for timber lath and plaster technique.

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, e-mail: pirazizli_musti@hotmail.com

as they deserve for their role within this evolution process. There are very few publications about the bağdadi domes. Whereas, only the general characteristics of these buildings are mentioned in these publications. The bağdadi domes, which can be considered as a reflection of local evolution, should find its place within the Turkish architecture.

The bağdadi domed mosques, examples of which can be observed in a great part of Anatolia, are extensively seen in the provinces of Giresun, Trabzon, Rize, and Artvin. Although the examples of different provinces reveal similarities as well as differences with each other, the most authentic examples exist within the provinces of Giresun and Trabzon. In this study, the bağdadi domed mosques located in the province of Giresun, in Black sea Region, are studied. The bağdadi domed mosques, as the subject of this study, reveal the contributions and impacts of the geography of the region, local construction material as well as the local constructors to the local architecture.

Keywords: Giresun, bağdadi, dome, mosque, timber, stone.

Giriş

Tarih boyunca birçok devletin hâkimiyetinde kalan Giresun'un bir Türk-İslam şehri haline gelişi 15. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Bunda bölgede idarecilik yapmakta olan Yavuz Sultan Selim'in önemli rolü olmuştur. Yavuz Sultan Selim burada bir cami yaptırdığı gibi sivil iskânı da desteklemiştir (Emecen 1997: 23). Şehrin geç İslamlaşması, şehir kültürünün zamanında oluşamayışı ve en önemlisi kullanılan malzemenin yani ahşabın dayanıklılık süresinin az olması gibi sebeplerden olsa gerek Giresun'da bulunan camiler daha çok 19. yüzyıla tarihlenen eserleridir. Zaman içerisinde yıkılan ve yeniden inşa edilenler vardır.

Bölgenin mimari karakterinin oluşmasında iklim ve yer şekillerinin belirleyici olduğu açıktır. Bunun oluşmasına bölge ile Anadolu'nun iç kısımlarına geçişte keskin bir sınır çizen dağların etkisi vardır. Dağların kuzey-güney yamaçları arasındaki iklim ve bitki örtüsü karakterlerinin farklı olması kırsal yerleşim dokusunda da kendini belirgin bir biçimde hissettirir. Doğu Karadeniz'in kendine özgü yerleşme biçimi dağınık yerleşmedir. Kırsal kesimde dağınık olan yerleşim düzeni sahilde tıpkı Anadolu köyleri gibi camiler etrafında şekillenen toplu yerleşme şekline dönüşür. Bölgenin zengin bir orman varlığına sahip olması, ahşabın, taşla birlikte yapı malzemesi olmasını sağlamıştır (Özgüner 1970: 8), (Batur ve Gür 2005: 11).

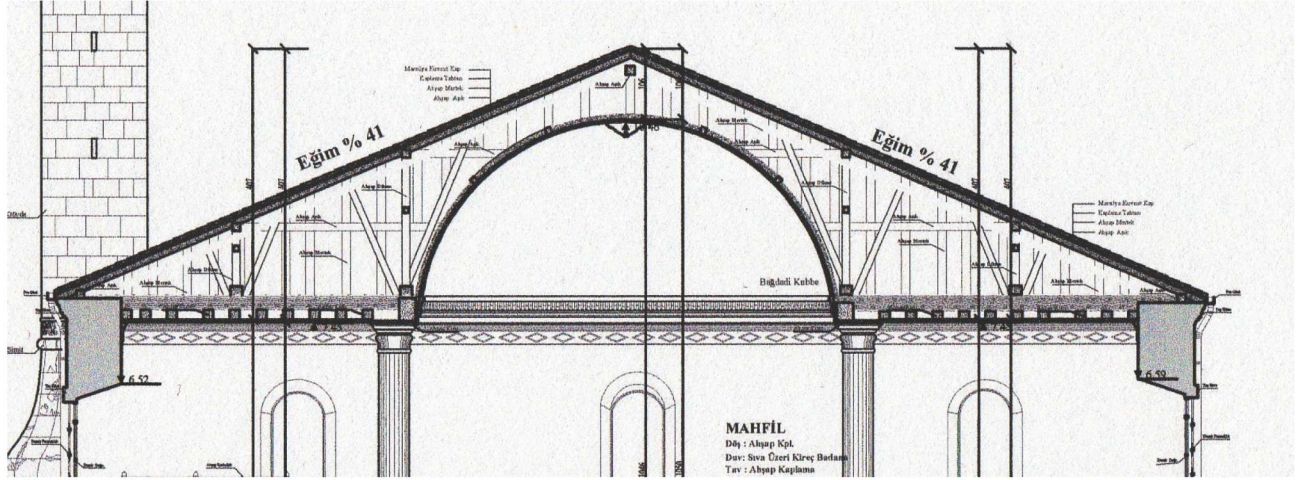
Tamamı ahşap camilerin yanı sıra beden duvarları kâgir, örtü sistemi ahşap olan camiler de bölgedeki yerel cami geleneğinin diğer bir bölümünü oluşturur. Süslemeleri sade ve en dikkat çekici öğeleri dış cephelerindeki söveli pencereleri olan bu tür yapılar daha çok sahile yakın yerleşmelerde görülür. Göbekli veya düz ahşap tavan biçimlenmesiyle dikkati çeken bu camiler arasında, ahşap kubbeye sahip olanlar da vardır. Bu yapılara örnek oluşturacak eserler sadece Doğu Karadeniz'de değil Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunmaktadır. Yapılardaki bağdadi sıvalı kubbe, harimin tamamını kaplayan bir örtü elamanı niteliğinde değildir. Ahşap tavanın merkezinde küçük kubbe niteliğinde olsalar da boyutlarında ve yerlerinde değişiklik olabilir.

Ahşap tavanlı camiler üzerine yapılan bazı çalışmalarda ve yayınlarda bağdadi kubbeler; sembolik kubbe, gizli kubbe, ahşap kubbe gibi farklı isimlerle anılmış olsa da bize göre en doğrusu 'bağdadi kubbe'dir. "Bağdadi" sözcüğünün kökeni belirsizdir. Mimari bir terim olarak "bağdadi" ahşap yapıların hem duvarlarında hem örtü sisteminde kullanılan bir teknik olmuştur. Bağdadi tekniği kısaca; Ahşap karkas sisteme 1-2 cm aralıklı yatay olarak çakılmış çıta ya da lataların üzerine,

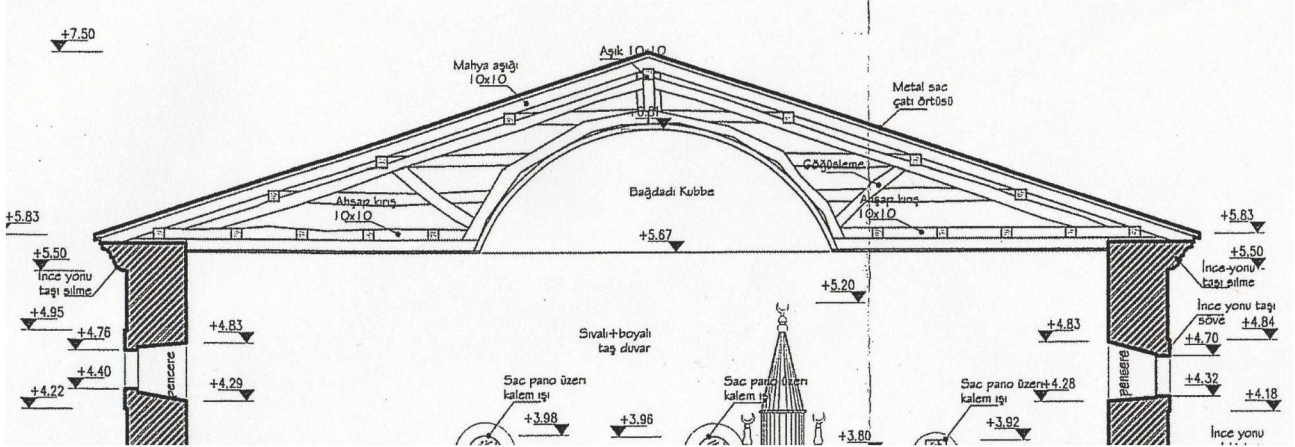
sıva vurulmasıyla oluşturulan yapı tekniği olarak açıklanabilir (Arseven 1983; 152), (Hasol 2008; 62), (Turani 1980: 18), (Sözen ve Tanyeli 2011: 42). "Ahşap yapılarda, sıvanın duvar yüzeyinde tutunabilmesi için boşluklar, herhangi bir inşa malzemesi (tuğla, kerpiç vb.) ile doldurulmalıdır. Bağdadi tekniğinde bu işlev ahşap çıtalarla yapılır ve sıva çıtaların arasına girerek yüzeye tutunur." Bu türden bir uygulamayla ya da aynı ilkelere dayanarak oluşturulan yüzey kaplaması, ahşap yapının tarihinde uzun bir geçmişe sahiptir. Kulübelerde taşıyıcılar arasına yatay olarak sıkıca yerleştirilen ince dallar ya da kamışların üzerine çamur sıvanması, ahşap yapım tekniklerinden olan bu uygulamanın tarih öncesi çağlardaki ilk örnekleri olarak kabul edilebilir (Eczacıbaşı (ed.) 1997: 180). Bu şekilde oluşturulan uygulama günümüzde dahi işlevselliğini korumakta ve Anadolu'da kullanılmaya devam etmektedir (Foto. 1). Ahşabı doğal ve beşeri faktörlerden daha fazla koruma ihtiyacı sıvayla kaplanması uygulamasını geliştirmiş ve yerleştirmiştir. Bağdadi tekniği, Osmanlı'nın sivil mimarlık ürünleri olan evlerin duvarlarının iç yüzeylerinde ve ikinci kat cephelerinde de kullanım alanı bulmuştur (Foto. 2). Ahşap iskelet üzerine çıta ve sıva uygulamasından ibaret olan bu tekniğin tercih edilme nedenleri: Hafif olması, geniş pencere boşluklarını iyi taşıması, iyi ısı yalıtımı sağlaması ve

Fotoğraf 1 – Taşıyıcılara çakılmış kamışların toprak-saman karışımı malzeme ile sıvanması(<http://bostancik.blogspot.com.tr>) / Plastering of the reeds nailed to the loadbearing elements with a mixture of earth and straw (<http://bostancik.blogspot.com.tr>)

Şekil 1 – Destekli bağıdadi kubbenin oturma ahşap üst örtü sisteminde inşası (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden) / Construction of the supported bağıdadi dome inside the timber purlin roof system (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties)

Şekil 2 – Desteksiz bağıdadi kubbenin asma ahşap üst örtü sisteminde inşası (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden) / Construction of the unsupported bağıdadi dome inside the suspended timber trussed roof system (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties)

Fotoğraf 2- Evlerin üst kat cephelerinde bağıdadi tekniği (<http://www.yalovakentmuzesi.gov.tr>) / Bağıdadi technique used in the facades of the upper floors of the houses (<http://www.yalovakentmuzesi.gov.tr>)

Fotoğraf 3 – Bağıdadi kubbenin bağıdadi çitalarının çakılması (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden) / Nailing the timber laths of the bağıdadi dome (From the Archives of the General Directorate of Foundations)

rutubet tutmama özellikleriyle sağlıklı olmasıdır. Bugün ise; bağıdadi usulünde yapılar yapılmakta fakat, daha çok tel ile yapılmış kafes örgüler kullanılmaktadır. Çitaların yerini, tel kafes örgüler ve kontrplaklar almıştır.

Fotoğraf 4 – Bağdadi tekniği uygulanan pandantif (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden) / *The pendentive with bağdadi technique (From the Archives of the General Directorate of Foundations)*

Fotoğraf 5 – Bağdadi kubbelerin çatı makasları arasına yerleştirilişi (Mukaddes Ataman) / *The placement of the bağdadi dome in-between the roof trusses (Mukaddes Ataman)*

Cami mimarisinde, ahşap örtü sistemi içinde bağdadi kubbe en sade biçimde, ahşap tavanın merkezine yerleştirilen kubbe olarak karşımıza çıkmaktadır. Kubbeler çatı makasları arasına yerleştirilerek, kırma veya beşik çatı ile korunmaktadır (Foto. 3 ve 5). Kubbelerin ağırlıkları, asma çatılarda mahyalar ve yanlamalar ile duvarlara, oturtma çatılarda ise yanlarda duvarlara, ortada dikme veya sütunlara aktarılır (Şekil 1-2). Kubbe geçiş elemanı olarak, seyrek olmakla birlikte pandantif kullanılmıştır (Foto. 4). Kuruluşları, boyutları ve yerleri farklılıklar gösterebilmektedir.

Araştırmamızın konusunu Giresun ili sınırları içinde yer alan bağdadi kubbeli altı cami oluşturmaktadır¹. Yapılar sınırlandırılırken bağdadi kubbeli olmaları

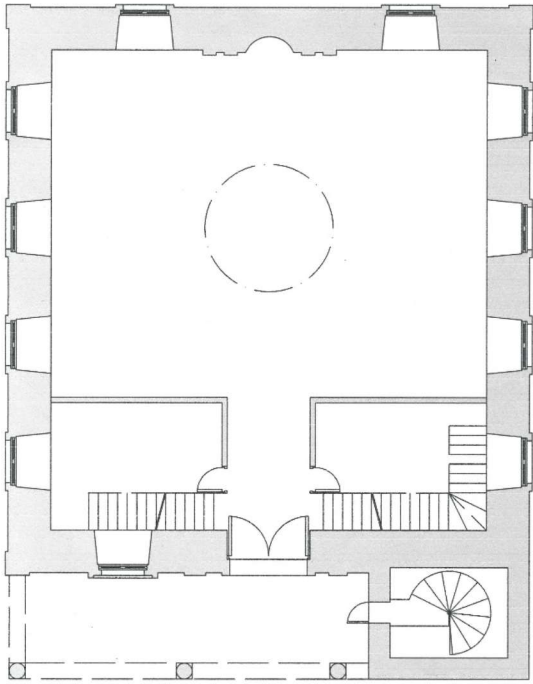
¹ İncelenen yapıların tescil kayıtları bulunmaktadır. Bilindiği kadarıyla Giresun ili içinde bu tür yapılar incelenen eserler ile sınırlıdır. Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşiv kayıtları ve belgeler bunu desteklemektedir.

göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda seçilen camiler Bulancak Eski (Çarşı) Cami (1847), Giresun Hacı Hüseyin Camisi (1861), Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi (1896), Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi (1901), Piraziz Gedikalizade Camisi (1906) ve Görele Hasan Ağa Camisi (1907)'dir (İltar 2014).

Çalışmanın amacı bağdadi teknikte yapılmış kubbelerin işlevlerini ve özelliklerini Giresun ili ile sınırlandırılarak incelemek ve daha sonra yapacağımız geniş kapsamlı çalışmaya temel oluşturmaktır². Konuyu seçme nedenimiz Doğu Karadeniz bölgesine has olmayan bu öğelerin nasıl bir amaca hizmet ettiklerini bulmak isteğimizdir. Bu bağlamda aklımıza gelen bazı soruları da sormak gerekir. Bu tür kubbeler anıtsal kubbe mimarisinin bir devamı mıdır? Türklerde yerleşmiş olan tek kubbe altında en fazla cemaati toplama isteği ile bağlantılı mıdır? Eski Türk geleneklerinin etkisi ile gök kubbeyi simgelediği için mi yapılmıştır? Yoksa ahşap tavan göbeklerinin bir türü olarak mı kullanılmışlardır? Bu konuda yazılı kaynakların olmayışı, konuya karşı ilgisiz kalınması ve birçok caminin yıkılıp kaybolması ile belki de var olan bilgilerin yitip gitmesi ile bu soruların cevabını vermek güçtür.

Bağdadi kubbeli camiler konusunu içeren belirli bir yayın olmamakla birlikte bazı makale, kitap ve tezlerde bu tür yapılardan bahsedilmektedir. Bahsi geçen yapılar Giresun Kültür Envanteri adlı eserde yayınlanmışlardır. Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, Haşim Karpuz'un Şebinkarahisar adlı eserinde, Giresun Hacı Hüseyin Camisi, Mehmet Fatsa'nın Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler adlı eserinde incelenmiş ve tanıtılmışlardır. Bu yayınlarda genel mimari özellikleri ile ele alınan söz konusu eserler, bağdadi kubbe örtüleri özelinde ilk kez tarafımızca bu çalışmada ele alınmıştır. Bildiğimiz kadarıyla yöresel mimaride bağdadi kubbeyi inceleyen ve örneklerle açıklayan tek yayın, İskender Tuluk ve Serap Durmuş'un Araklı'nın Çok Kubbeli Camileri adlı makalesidir. Bu yayın bizim çalışmamıza benzerlik göstermekle birlikte sınırlıkları ve örnekleri farklıdır ve bağdadi teknikte oluşturulan çok kubbeli tipleri tanıtarak değerlendirmektedir. Belirlenen yapılar, genel mimari özelliklerine bakılarak önce kendi aralarında, daha sonra farklı örneklerle değerlendirilecektir.

² Bağdadi kubbe tekniğinin yerel açıdan Türk Sanatına katkılarını incelediğimiz bu çalışma, konuyu bütün Anadolu ve Balkanlardan örneklerle değerlendirerek daha kapsamlı inceleyeceğimiz Yüksek Lisans tezine temel oluşturmaktadır.

Şekil 3 – Bulancak Eski (Çarşı) Cami (Ölçeksiz Kroki) (Çizim: Mustafa Şahin) / Bulancak Old (Baazar) Mosque (Unscaled Sketch) (Drawing: Mustafa Şahin)” şeklinde olmalı, Ayben Durmuş adı ve tez adı kaldırılmalıdır.

Fotoğraf 6 - Bulancak Eski Cami doğu cephesi ve son cemaat yeri / The eastern façade of Bulancak Old Mosque and the late comers' portico

Bulancak Eski (Çarşı) Cami

Bulancak İlçe merkezinde yer alan cami H. 1263 / M. 1847 yılında³ Kara İbrahim oğlu Ahmet Ağa⁴ tarafından yaptırılmıştır.

Boyuna dikdörtgen planlı, ahşap tavanlı yapı dıştan saç kaplı kırma çatı ile örtülüdür (Şekil 3, Foto. 6). Kesme ve moloz

³ Asıl kitabesinin yeri boş olan yapının minare kaidesinin güney yüzünde Türkçe yazılmış kitabeden ve 28.03-16 Dosya Numaralı Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Vakıf Eski Eser Fişinden alınan tarihtir.

⁴ Kendisi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Burunucu Köyü Camisinin de banisi olduğu arşiv kayıtlarından bilinmektedir.

taşla inşa edilmiş yapının kuzey cephesi kesme taş örgülü, diğer cepheleri sıvalıdır. “On yedi penceresi bulunan yapı, kuzey ve güney cephelerinde bir, doğu ve batı cephelerinde ise iki sıra pencere düzenine sahiptir. Alt sıra pencereler bütün cephelerde yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu ve demir şebekelidir. Doğu ve Batı cephelerdeki üst sıra pencereler ise yuvarlak kemerli birer ve yuvarlak formlu ikişer pencereden oluşmaktadır. Kuzeyinde, üç sütuna oturtulmuş düz tavan ile örtülü son cemaat yeri ve batısında yüksek kare kaide üzerine on altıgen gövdeli tek şerefeli yükselen minaresi yer alır (Foto. 7)”.

Fotoğraf 7 – Bulancak Eski Cami batı cephesi ve minaresi / The western façade of Bulancak Old Mosque and the minaret

Fotoğraf 8 – Bulancak Eski Cami, mihrap / Bulancak Old Mosque, prayer niche

Giriş aksında yer alan üçgen alınlıklı taş mihrabın önünde iki adet bakır şamdan bulunur⁵. Ahşap minberin alt kısmı (süpürgelik) çok geniş açıklığa sahip ve aynalık kısmı dardır (Foto. 8). Kuzeyini, dört ayakla desteklenen iki katlı ahşap mahfil kaplamaktadır. Düz ahşap tavanın ortasında yaklaşık 3 m. genişliğinde bağdadi teknikte yapılmış kubbesi vardır. Kubbe destek sistemi bulunmayan eser süsleme açısından zayıftır. Kubbe karnı mavi boyalı ve ayyıldız motifli süslemelidir (Foto. 9). Son cemaat yerindeki sütun başlıklarında görülen ince taş işçiliği yapının başka bir yerinde görülmemektedir. 1977 yılında Vakıflar Genel

⁵ Mihrabın iki yanındaki H. 1306 / M. 1889 tarihli bir bakır şamdanında “Erzurum Rüsumat (Defterdar) Nazırı Tevfik Hüseyin Efendi ile Halilesi (ailesi) tarafından Bulancak Camii Şerifine vakf olunmuştur.” şeklinde kayıt vardır. Şamdanlar Erzurum’da imal edilmiştir.

Fotoğraf 9 – Bulancak Eski Cami, kubbe / *The dome of Bulancak Old Mosque*

Fotoğraf 10 – Giresun Hacı Hüseyin Camisi, genel görünüm / *General view of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

Müdürlüğünün yaptığı onarımlarda bir hayırseverin yaptırdığı şadırvan kaldırılmış, 1939 depreminde zarar gören minaresi sağlamlaştırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde bazı basit onarımlar da uygulanan cami ibadete açıktır.

Giresun Hacı Hüseyin Cami

Giresun Merkezde Hacı Hüseyin Mahallesi'nde⁶ yer alır. İlk olarak H.1002 / M. 1594 yılında Çobanoğlu Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan ve daha sonra tahrip olan yapı H. 1277 / M. 1861 yılında yıkılarak Dizdarzade Murat Bey kızı Ayşe Ematullah Hanım tarafından yeniden inşa ettirilmiştir⁷. Giriş kapısının üzerinde ve yanında iki kitabesi bulunan yapının mimarı bilinmemektedir⁸.

⁶ Pafta No: 24 – Ada No: 189 – Parsel No: 1.

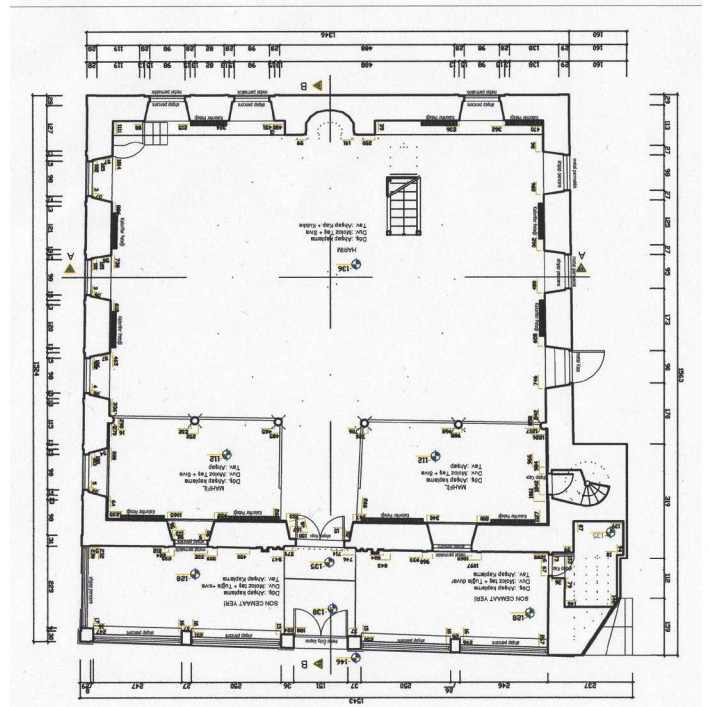
⁷ Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun, 05.05.2004 tarih ve B.16.KVMG.4.61. 00/28.00/205-974 sayılı yazısı ile giriş kapısının yanında bulunan kitabe bilgileri.

⁸ Girişin üzerindeki yuvarlak kemer formlu, mermer kitabe; “Kalellahu Teâlâ fi kitabihî'l-Kerim” / “İme's-Salate Kanet Ale'l-Mü'minine Kitaben mevkuta 953” İki yarı rozetli dikdörtgen kitabe; “Lailahe İllallah Muhammed Resulallah” / “Kad veka'a huze'l- Cami's-Şerifu'l-mübareke Sahibuhu el-Hac Hüseyin bin Ramazan / Kad buniye Li evahiri şehri Zi'l-kade Sene Sanî ve Elf"(sene 1002) Şadırvan kitabesinde; “Hattat zade Hacı Ömer Ağannı hayratıdır. Sene H.1319 / M. 1902” yazmaktadır.

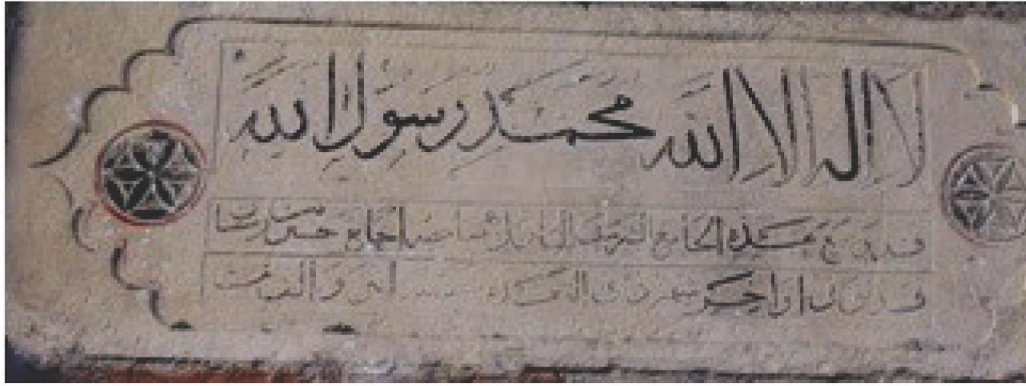
Kare planlı, kübik gövdeli, içten ahşap tavana oturtulan kubbe, dıştan kiremitli kırma çatı örtülüdür (Şekil 4, Foto. 10). Duvarları kesme ve moloz taş ile inşa edilmiştir. Cami ondört pencere ile aydınlatılmaktadır. Alt seviye pencereleri dikdörtgen, üst seviyedekiler ise yuvarlak çerçevesi olarak düzenlenmiştir. “Kuzeyde altı ahşap sütuna dayanan düz ahşap tavan ile örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır.”Yapının giriş kapısı dikdörtgen niş içine alınmış, düz atkı taşının üzerinde mermer kitabesi ve bu kitabe ile aynı yükseklikte kapının yanına bir kitabe daha yer almaktadır (Foto. 11). Minare yapının kuzeybatı köşesinde, kare prizmal bir kaide üzerinde konik pabuçlu, on altıgen gövdeli ve tek şerefelidir (Foto. 12).

Kıble duvarından dışa taşkın olmayan mihrap taş malzemeli, dikdörtgen niş içinde yuvarlak kemerli ve silindirik kavsaralıdır (Foto. 13). Mihrabın batısına yerleştirilmiş minber ile kuzey duvarındaki mahfil katı ahşaptır. Yapının duvarları içten sıvalı ve beyaz badanalıdır. İbadet mekânının üzeri düz ahşap tavan ve ortasına yerleştirilen desteksiz bağdadi kubbe ile örtülmüştür (Foto. 14). Açıklığı geniş tutulan kubbenin desteksiz olması bu tür üst örtülerin doğrudan duvarlarla taşınabilecek hafiflikte olduğunu kanıtlar.

Yapının geneli oldukça sadedir. Caminin minaresinde Barok özellikli kalın yaprakların oluşturduğu bitkisel süsleme motifleri görülmektedir. Mihrap alınlığında da Barok özellikli, kalın dallar ve iri rumi süslemeleri görülür. Minberinde süsleme öğeleri görülmez. Caminin doğusundaki avlunun köşesinde daha sonra buraya taşındığı

Şekil 4 – Giresun Hacı Hüseyin Camisi (Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden – Çizim: Cem Köse) / *Giresun Hacı Hüseyin Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Directorate of Foundations – Drawing: Cem Köse)*

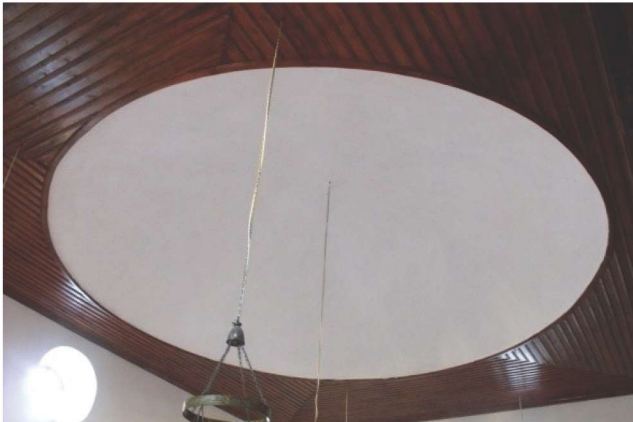
Fotoğraf 11 – Giresun Hacı Hüseyin Camisi kitabeleri / *The inscription panels of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

Fotoğraf 12 – Giresun Hacı Hüseyin Camisi son cemaat yeri ve minaresi / *The late comers' portico and the minaret of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

Fotoğraf 13 - Giresun Hacı Hüseyin Camisi, iç görünüm / *Interior view of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

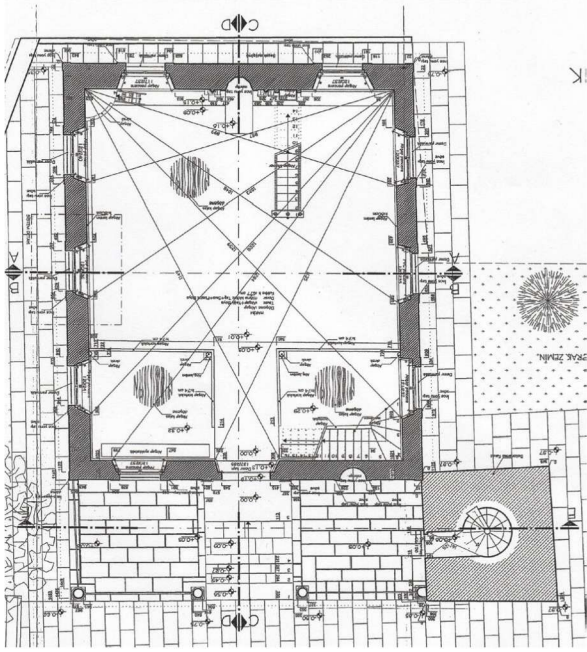

Fotoğraf 14 - Giresun Hacı Hüseyin Camisi, kubbe / *The dome of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

Fotoğraf 15 – Giresun Hacı Hüseyin Camisi şadırvan / *The fountain of Giresun Hacı Hüseyin Mosque*

GİRESUN İLİNDEKİ BAĞDADI KUBBELİ CAMİLER

Şekil 5 – Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden – Çizim: Mukaddes Ataman ve Kübra Arslan) / *Bulancak Şemseddin Neighborhood Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties - Drawing: Mukaddes Ataman and Kübra Arslan)*

Fotoğraf 16 – Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi, genel görünüm / *The general view of Bulancak Şemseddin Neighborhood Mosque*

bilinen ongen planlı süslü ve sanatsal değeri olan bir şadırvan bulunmaktadır (Foto. 15). 2001, 2007, 2009 yıllarında bazı basit onarımlar gören yapı, 2010 yılında restore edilerek sağlamlaştırılmıştır ve ibadete açıktır. Son yapılan onarımda cami, beden duvarları başta olmak üzere özgün durumuna kavuşturulmuştur⁹.

Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi

Giresun ili, Bulancak İlçesinin Şemseddin Mahallesi'nde¹⁰ yer alan cami, kuzey cephenin doğu ucunda yer alan Türkçe levhaya göre H. 1312 / M. 1896 tarihinde yapılmıştır¹¹.

⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.,28.01/12 nolu rapor, 28.08.2007 gün ve 1258 sayılı karar.

¹⁰ Pafta No: 26 – Ada No: 134 – Parsel No: 21.

¹¹ Yapının ilk yapılışı 15. yüzyıla kadar inmektedir. 1455 tarihli tahrir defterinde Şeyh Ali Ağa'nın yaptırıldığı, imamın ise

Fotoğraf 17 - Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi, kuzey cephesi / *The northern facade of Bulancak Şemseddin Neighborhood Mosque*

Fotoğraf 18 - Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi, iç görünüm / *Interior view of Bulancak Şemseddin Neighborhood Mosque*

Fotoğraf 19 - Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi, kubbe / *The dome of Bulancak Şemseddin Neighborhood Mosque*

Dikdörtgen planlı eserin beden duvarları moloz taş, son cemaat yeri, silme ve söveleri kesme taş malzemeli olup, cepheleri sıvalı ve badanalıdır (Şekil 5, Foto. 16). Yapının güney cephesinde tek, diğer cephelerinde iki sıra halinde oluşturulan pencereler alt sırada yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu iken üst sırada yuvarlak formludur. Kuzey cephesindeki yuvarlak kemerlerle sütunlara oturan düz tavanlı son cemaat yeri, üç kemer gözlüdür (Foto. 17). Yuvarlak kemerli giriş kapısının sağ yanında bir dış mihrap vardır. Dıştan saç kaplı kırma çatı örtülüdür. Son cemaat yerinin batısını yirmigen gövdeli ve iki şerefeli tek minarenin beden duvarları kadar yükselen kare kaidesi kapatmaktadır.

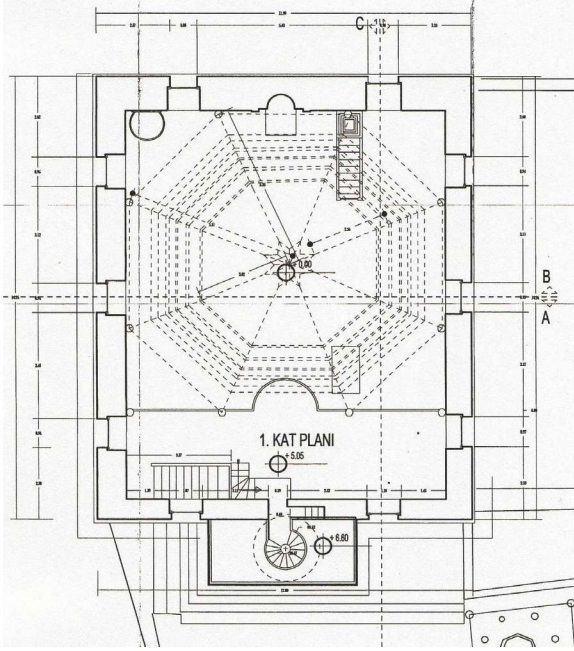
Caminin içinde; kuzey duvarını mahfil katı kaplamaktadır. Kesme taştan yapılmış mihrabın iki yanındaki taş işçilikli

oğlu Mevlana Hüseyin Fakih olduğu yazmaktadır.

sütuncelerin üzerine üçgen alınlık yerleştirilmiştir (Foto. 18). Taban döşemesi, minberi, vaaz kürsüsü, pencereleri, düz tavanı ahşap olan yapının tavan ortasında desteksiz bağdadi kubbesi vardır (Foto. 19). Tavan, kubbe ve kırma çatı duvarlar tarafından taşınmaktadır. Eser yalın bir süsleme programına sahiptir. Zaman zaman küçük çaplı onarımlar geçiren cami günümüzde ibadete açıktır.

Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi

Giresun İli, Şebinkarahisar İlçesi, Tamzara Mahallesi'nde¹² bulunan caminin kitabesi yoktur. Caminin içinde duvarda asılı üç adet belgeden; inşa tarihi, mimarı, ustaları, yapımına destek verenler ve geçirdiği onarımlar hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu belgelere göre Mahmud Nazmi Efendi

Şekil 6 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden - Çizim: Nevzat Keküllüoğlu ve Hüseyin Karabürk) / Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties - Drawing: Nevzat Keküllüoğlu and Hüseyin Karabürk)

önderliğinde Hacı Lefter Oğlu Timyos Efendiye yaptırılan Cami H. 1319 / M. 1901 (H. 16 Cemazeyilahir 1319 / M. 30 Eylül 1901) tarihinde ibadete açılmıştır¹³.

¹² Ada No: 660 - Parsel No: 1.

¹³ Osmanlıca belgelerden ilki; 30 Ekim 1901 yılında Tamzara İmamı Kara Mehmed Oğlu İsmail Kazım Efendi tarafından yazılmıştır. 1938 yılında yapılan onarım sırasında bir küp içinde bulunan bu tarihçeye göre cami, 30 Eylül 1901 yılında ibadete açılmıştır. Yapının başmimarı Gümüşhane'nin Torul Kazası'na bağlı Mavrinas Köyü'nden Hacı Lefter Oğlu Timyos Efendidir. Mükellef Ustası yine aynı köyden Bavli Oğlu Yorake Usta olup, diğer ustalar; Bavli Oğlu Hacı Nikola, Harabati Usta, Yani Temürtü Oğlu Yor Usta, Sava Oğlu Tınas Usta olarak belirtilmiştir. Aynı kitabeye göre yapımına destek verenler; Karahisar-ı Şarki Muhasebecisi Mahmud Nazmi Efendi, Tamzaralı Selimzade Hacı Şerif Efendi bin Mustafa Ağa, Şişmanzade Osman ve Mustafa ve Recep biraderler,

Fotoğraf 20 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, genel görünüm / The general view of Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque

Tamamı boyuna dikdörtgen planlı fevkani yapı, moloz taşla inşa edilmiş olup, içten bağdadi teknikte yapılmış kaburgalı kubbe dıştan saç kaplı beşik çatı örtülmüştür (Şekil 6, Foto. 20). Doğu ve batı cephelerinde üçer, güney ve kuzey cephelerinde ikişer sivri kemerli taş söveli pencereleri vardır. Kuzey cephede yer alan ve merdivenlerle çıkılan basık kemerli giriş

Fotoğraf 21 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, kuzey cephesi / The northern facade of Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque

Fotoğraf 22 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi mahfil ve kubbe destekleri / The gathering place of Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque and its dome's supports

Umum-ı ahali tarafından belli başlı kimselerdir. (Hacı Kara Mehmed Oğlu Abdurrahman Efendi, Muhtar Musa Efendioğlu Şerif Bey, Küçükzade Hacı Abdullah Efendi, Salih Efendi, Edhem Efendi, Salih Efendizade Muharrem Efendi, Recep Efendi, Hacı Alizade İshak Efendi) (İltar 2014).

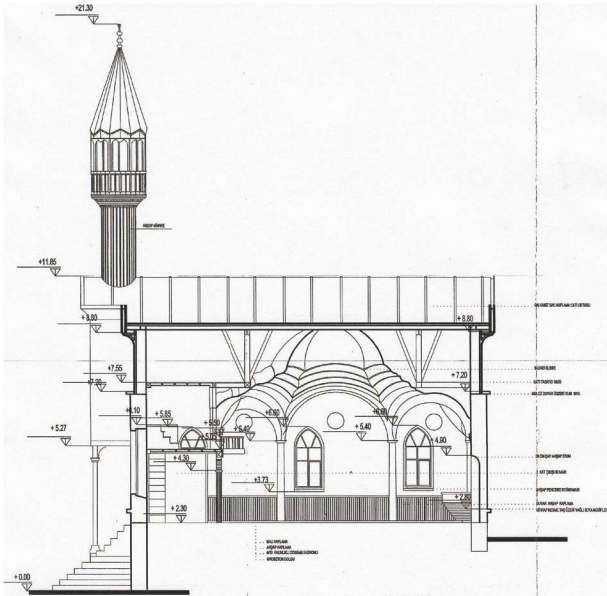
GİRESUN İLİNDEKİ BAĞDADI KUBBELİ CAMİLER

kapısı üzerinde iki ahşap sütuna dayanan ve içinden ahşap minarenin yükseldiği bir sundurma mevcuttur. Sundurmanın üzerine oturan silindirik gövdeli ahşap minarenin şerefesi ahşap korkuluklu, konik külah örtülüdür (Foto. 21).

Caminin iç duvarları sıvalı ve badanalıdır. Kuzey duvarını girişin sol tarafında yer alan ahşap merdivenlerle çıkılan mahfil katı kaplamaktadır (Foto. 22). Mahfil katının kuzeyindeki bir kapı ile dıştaki ahşap minareye çıkarılır. Yapının mihrabı alçı malzemeli ve çiçek motifleriyle bezelidir. Ahşap minberi ve vaaz kürsüsü yenilenmiştir (Foto. 23). Yapının üzerini içten, kuzeyde mahfil katını da destekleyen iki ve diğer yönlerde duvarlara yakın altı sütun üzerine atılan sekiz kemere oturtulan Barok tarzda kaburgalı bağdadi kubbe örtmektedir (Şekil 7, Foto. 24). Cami örtü sisteminin kuruluş biçimi olarak diğer yapılardan ayrılmakta

Fotoğraf 23 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, iç görüntüm / Interior view of Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque

Şekil 7 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, A-A kesiti (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden - Çizim: Nevzat Keküllüoğlu ve Hüseyin Karabürk) / Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque, section A-A (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties - Drawing: Nevzat Keküllüoğlu and Hüseyin Karabürk)

Fotoğraf 24 - Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi, kaburgalı kubbe / The ribbed dome of Şebinkarahisar Tamzara Neighborhood Mosque

ve bilindiği kadarıyla ünik bir örnek teşkil etmektedir. Cami içindeki belgeden anlaşıldığına göre 1938 yılında tamirat gören yapı daha sonra resmi kayıtlara göre 1990 yılında geniş çaplı onarılmış, daha sonra 2009'da tescillenmiş ve 2011 yılında aslına uygun olarak restore edilmiştir. Bazı yayınlarda yapının içinde (günümüzde sadece kubbe karnındaki yıldız motifi vardır) Barok tarzda kalem işlerinin varlığından söz edilmektedir (Karpuz 1989: 17). Eserin 1990 yılındaki onarımlarında beden duvarlarındaki, örtü sistemindeki sıvalar tamamen kaldırılmış ve yenilenmiştir. Bu nedenle yapının kalem işi süslemeleri yok olmuştur. Günümüzde durumu iyi ve ibadete açıktır.

Piraziz Gedikalizade Camisi

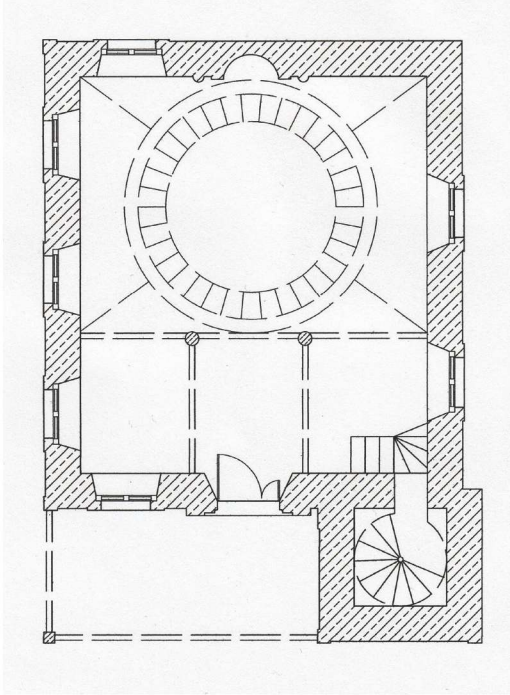
Piraziz ilçesi Maden Mahallesi'nde¹⁴ yer alan yapı giriş üzerindeki kitabeğe göre Gedikalizade Hacı Ahmet Ağa tarafından R. 1322 / M. 1906 yılında yaptırılmıştır. Kuzeyinden yol geçen camiye üç yönden haziresi çevrelemektedir¹⁵.

Kâgir sistemde inşa edilen cami, kuzey-güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Şekil 8). Beden duvarları moloz taş olan yapının cepheleri sıvalı ve badanalıdır. Doğu cephesinde alt ve üst sırada üçer, batısında ikişer, güney ve kuzeyinde sadece alt seviyede birer pencere açıklığı bulunan eserin girişi kuzey cephenin ortasındadır. Giriş kapısının batısında kuzey cepheye bitişik, cephe duvarı kadar yükselen kareye yakın dikdörtgen kaide üzerinde kısa, silindirik gövdeli, tek şerefeli, külah örtülü minaresi yer alır. Yüksek, kütleli minare kaidesi, kısa boylu gövdesine ve küçük boyutlu yapı ile orantısız bir görüntü sergilemektedir. Beden

¹⁴ Pafta No: G40a09a2d, Ada No: 323, Parsel No: 6.

¹⁵ Hazirede Gedikalizade ailesi mensuplarına ait mezarlar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Osmanlı diğerleri erken Cumhuriyet dönemine aittir. Osmanlı döneminde ait olan Hamidi fes başlıklı ve talik hatlı mezar taşı, caminin banisi olan Gedikalizade Hacı Ahmet Ağa'nın mezarıdır. Bunun dışında Giresun türküsi olan Eşref Bey Ağdı'na konu olan Eşref Beyin mezarı da bu hazirededir (İltar 2014: 239).

duvarları kadar yükselen minare kaidesi kare kübik biçimde olup, minare gövdesi çok kısa oluşturularak

Şekil 8– Piraziz Gedikalizade Camisi (Çizim: Mustafa Şahin) / Piraziz Gedikalizade Mosque (Drawing: Mustafa Şahin)

Fotoğraf 25 – Piraziz Gedikalizade Camisi, genel görünüm / The general view of Piraziz Gedikalizade Mosque

hem kaide ve gövde birbirine, hem küçük boyutlu yapıya göre orantısızdır. Yapı dıştan saç kaplı, kırma çalıldır. Son cemaat yeri olmayan caminin giriş bölümü sundurma biçiminde uzatılan düz çatı ile örtülmüştür (Foto. 25).

Kuzey cephenin ortasında bulunan kesme taş malzemeli, yuvarlak kemerli ve üçgen alınlıklı kapıdan girilen harimin duvarları sıvalı ve badanalıdır (Foto. 26). Kible duvarının ortasında, iki yanda iyon başlıklı sütunce ile üstte iki volütte sınırlanmış üçgen tepelikle çevrelenmiş, yuvarlak kemerli ve silindirik nişli taş mihrabı yer alır. Mihrabın batısında ahşap minberi, doğusunda yenilenmiş ahşap vaaz kürsüsü bulunur (Foto. 27). Kuzey duvarda yer alan ve iki sütunla desteklenmiş, tek yönlü mahfile kuzeybatı köşedeki merdivenlerle çıkılır (Foto. 28). İbadet

Fotoğraf 26 - Piraziz Gedikalizade Camisi, kuzey cephesi / The northern facade of Piraziz Gedikalizade Mosque

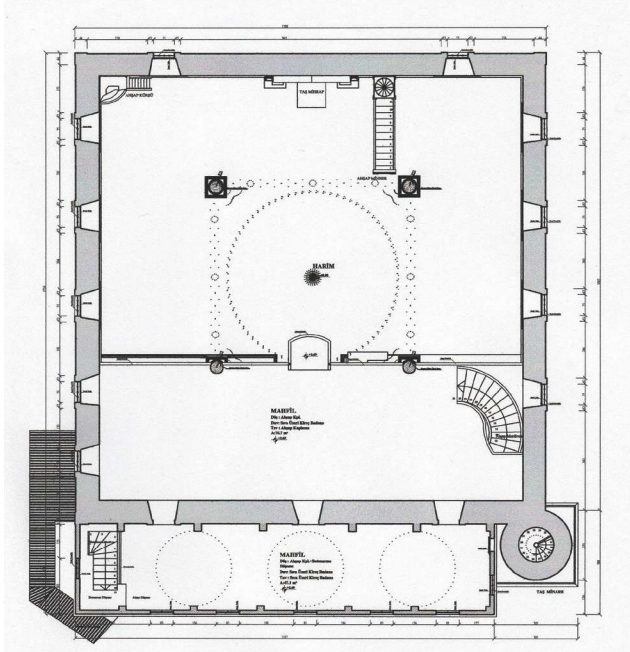
Fotoğraf 27 - Piraziz Gedikalizade Camisi, iç görünüm / The interior view of Piraziz Gedikalizade Mosque

Fotoğraf 28 - Piraziz Gedikalizade Camisi, mahfil / The gathering place of Piraziz Gedikalizade Mosque

Fotoğraf 29 - Piraziz Gedikalizade Camisi, kubbe / The dome of Piraziz Gedikalizade Mosque

Şekil 9 – Görele Hasan Ağa Camisi (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nden – Çizim: Nihat Demir ve Ali Uslu) / Görele Hasan Ağa Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Council of Conservation of Cultural Properties - Drawing: Nihat Demir and Ali Uslu)

mekânı, içten düz ahşap tavan ortasında yer alan bağdadi tekniğinde yapılmış kubbe ile örtülmüştür. Desteksiz kuruluş gösteren kubbenin ağırlığı beden duvarlarına bindirilmiştir (Foto. 29).

Süsleme programı yoğun olmayan caminin, kesme taş ile yapılmış kapısı ve mihrabında plastırlarla düzenlenmiş geometrik süslemelere rastlanmaktadır. Mihrabın üçgen alınlığında tuğra motifi ve tepelik üzerinde de ay-yıldızlı âlem bulunur. Tavan ve kubbe çevresini testere dişi motifli püskül sırası dolaşır. Zaman içerisinde çeşitli basit onarımlar geçiren cami 2013 yılında tescillenmiş olduğundan resmi onarım kaydı bulunmamaktadır.

Görele Hasan Ağa Camisi

Giresun ili, Görele ilçe merkezinde¹⁶ yer alan yapı ilk olarak Göreleli Hasan Ağa tarafından 1830 yılında yaptırılmıştır. Şehrin Cuma Camisi olduğu için “Cami-i Kebir” adıyla da anılan yapı zamanla yaşanan yangınlar ve depremlerle zarar gördüğünden Kaymakam Abanuzzade Hüseyin Avni Bey’in öncülüğünde, halkın da yardımlarıyla H. 1325 / M. 1906-07 yılında yeniden inşa edilmiştir¹⁷.

¹⁶ Ada No: 100 – Parsel No: 1.

¹⁷ Yapının ana giriş kapısı üzerindeki orijinal kitabesi ile 2013 yılı onarımlarında Giresun İl Özel İdaresi tarafından konulan Türkçe yazılı levhadan edinilen bilgilerdir. Giriş kapısı üstündeki kitabesi; “Görele Kaimmakamı Abanuzzade Hüseyin Efendinin himmet ve delaleti ve hayyet mendan-ı ahalinin ianesi ile inşa olunmuştur. 1325”

Yapının kuzeyinde zaman içerisinde yapılan son cemaat yeri son onarımda kaldırılmıştır. Yapı kare plana sahiptir (Şekil 9). Moloz taş ile inşa edilen yapı alt sırada dikdörtgen üst sırada yuvarlak kemerli olarak; batıda sekiz, güneyde dört, doğuda dokuz ve kuzeyde yedi olmak üzere toplam yirmi sekiz pencere ile aydınlatılmaktadır. Caminin doğu ve kuzey cephelerinde basık kemerli birer giriş kapısı bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede kare kaide üzerine soğan pabuçla silindirik gövdeye geçilmiş, tek şerefeli taş minaresi yükselmektedir. Cami dıştan kiremit kaplı kırma çatılıdır (Foto. 30).

Fotoğraf 30 – Görele Hasan Ağa Camisi, genel görünüm (Fikret Ak; Görele, 2014) / The general view of Görele Hasan Ağa Mosque (Fikret Ak; Görele, 2014)

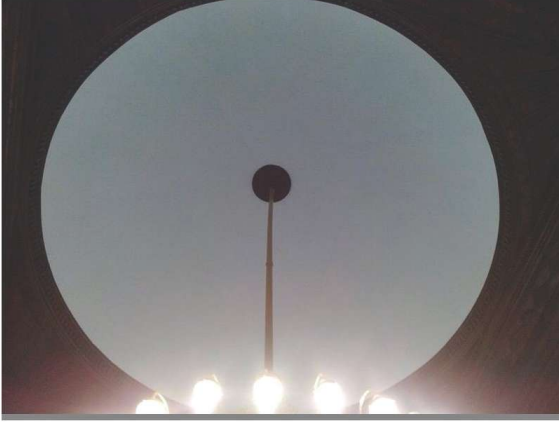
Yapının içine girilince kuzey duvarda girişin sağında yer alan geniş döner merdivenle çıkılan ve ikisi ana olmak üzere toplam altı sütunla desteklenen tek katlı ahşap mahfil katı görülmektedir (Foto. 31). Duvarları sıvalı ve badanalı olan yapının alt sıra pencereleri içten yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Güney duvarın ortasında Barok tarzda süslemeli ve taş malzemeli mihrabı, kuzeybatı köşede yenilenmiş ahşap minberi ve kuzeydoğu köşede vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Foto. 32). Eserin asıl minberi

Fotoğraf 31 – Görele Hasan Ağa Camisi, mahfil (Fikret Ak; Görele, 2014) / The gathering place of Görele Hasan Ağa Mosque (Fikret Ak; Görele, 2014)

Fotoğraf 32 - Görele Hasan Ağa Camisi, iç görünüm (Fikret Ak; Görele, 2014) / *The interior view of Görele Hasan Ağa Mosque (Fikret Ak; Görele, 2014)*

Fotoğraf 33 - Görele Hasan Ağa Camisi, kubbe (Süleyman Şahin; 2014) / *The dome of Görele Hasan Ağa Mosque (Süleyman Şahin; 2014)*

1913 tarihli olup yerinden kaldırılmıştır¹⁸. İbadet mekânı düz ahşap tavan ve merkezde, destekli bağdadi kubbe ile örtülüdür. Kubbe oturtma çatı içine yerleştirilmiştir. Tavan ve kubbenin ağırlığı yanlarda duvarlara, ortada dört adet ahşap sütuna aktarılmıştır (Foto. 33).

Süsleme programı sade olmakla birlikte ana giriş kapısında, minare şerefe altı ile korkuluklarında ve mihrabında bitkisel motiflerle oluşturulmuş Barok tarzda taş süsleme örneklerine rastlanmaktadır. Ayrıca orijinal olan mahfil kısmında da çıtalarla ve ahşap oyma tekniğiyle yapılan az da olsa süslemeye rastlanmaktadır. Eser geçen zaman içinde oluşan yenileme ihtiyacı sonucunda Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu izni ile Giresun İl Özel İdaresi ve Cami Derneği tarafından 2013 yılında yapılan kapsamlı bir onarımla sağlanmıştır ve günümüzde ibadete açıktır.

Değerlendirme

Giresun İlinde bulunan bağdadi kubbeli camiler çerçevesinde değerlendirdiğimiz bağdadi kubbe örtü

¹⁸ Minber kitabesi; “Şefi’l-halkı fi’l-mahşer /Muhammed sahibi bu’l-minber sene 1329” Anlamı: “Minber sahibi Muhammed Mahşerde halkın şefaatsidir. Sene 1913.” (İltar 2014: 207).

sistemi tekniğinin daha çok geç döneme tarihlenen ahşap-taş karışımı yapılarda kullanıldığını görmekteyiz. Bölge genelinde ahşabın yaygın kullanımı malzemenin dayanıklılık derecesiyle birlikte yapıların zamanla, çeşitli afetlerle ve insan eliyle zarar görmesine, yok olmasına ya da yıkılıp yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. İlin iç kesimlerinde Mengücekoğulları ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerine ait eserler¹⁹ var olduğu gibi sahilde de yakın zamanlara kadar Yavuz Sultam Selim dönemine ait eserlerin olduğu bilinmektedir²⁰. Örneğin il merkezinde yer alan Yavuz Sultan Selim dönemine ait külliye 1930’larda ilk sahil yoluna kurban edilmiştir. Camilerin daha çok 19. yüzyıl örnekleri olma nedeni bazı tarihçilere göre bölgede hakim olan Çepni Türklerinin dini duyarlılığın az oluşuna (Emecen 1998: 25), (Fatsa 2008: 17-28) bağlansa da, bize göre daha çok eserlerde kullanılan malzemenin dayanıklılık süresinin az olmasıdır.

İncelediğimiz altı yapının beşi sahilde biri iç kesimde yer almaktadır. Camiler Doğu Karadeniz cami mimarisine uygun olarak dağınık yerleşim düzenine göre birden fazla mahallenin ihtiyacı için, küçük boyutlu inşa edilmişlerdir. Hepsisi şehrin ileri gelenleri tarafından yaptırılan ve biri hariç mimarları bilinmeyen eserlerdir. Yapıların tümü; bütünüyle dikdörtgen planlı, moloz taş malzemeli, tek minareli, ahşap mahfilli, girişin tam karşısına yerleştirilen mihrapları ve dıştan kırma çatı içten düz ahşap tavan ortasında bağdadi kubbe yerleştirilen örtü sistemleri gibi genel mimari özellikleri bakımından birbirlerine benzemektedir. Süsleme programları bakımından oldukça sade olan yapılarda az da olsa Barok tarzda bitkisel motifli taş süsleme örnekleri görülebilmektedir.

Camileri, kubbeli örtü sistemleri bakımından destekli ve desteksiz olarak ikiye ayırabiliriz. Buna göre; Bulancak Eski (Çarşı) Cami (1847), Giresun Hacı Hüseyin Camisi (1861), Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi (1896) ve Piraziz Gedikalizade (Maden) Camisi (1906) desteksiz örtü sistemine, Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi (1901) ve Görele Hasan Ağa Camisi (1907) destekli örtü sistemine sahiptirler.

Kubbesi desteksiz olan yapılarda ahşap tavanın ve kubbenin ağırlığı beden duvarlarına bindirilmektedir. Hacı Hüseyin camisinin kubbe açıklığı diğerlerine göre daha fazladır. Beyaz badanalı olan kubbe süssüzdür. Bulancak Eski Cami ve Şemseddin Mahallesi Camisi ile Piraziz Gedikalizade Camisinin kubbeleri ise daha küçük

¹⁹ Fahreddin Behramşah Cami ve Fatih Cami Şebinkarahisar’da bu dönemlerin eserleridir.

²⁰ Yavuz Sultan Selim Trabzon Sancağında olduğu dönemde Giresun’unda günümüzde Taşbaşı Parkı olarak kullanılan araziye Müslüman halkın iskânını sağlamak amacıyla Hüdayendigar Camisini yaptırmıştır. Ayrıca yine bu dönemde Yavuz sultan Selim Espiye İlçesine Gülbahar Hatun Camisini inşa ettirmiştir.

boyutlu ve kubbe göbeklerine ay-yıldız motifi işlenmiştir.

Görelle Hasan Ağa Camisinin kubbesi dört ahşap sütuna oturtularak desteklenmiş ve kubbe ağırlığı tamamen duvarlara verilmemiştir. Örtü sisteminin ağırlığının sütunlarla taşınması ve bu küçük boyutlu esere yirmi sekiz adet pencere açılmış olması, Osmanlı'nın Klasik devrinde Mimar Sinan'ın eserlerinde görülen bir özellik olduğu bilinen, duvarlara taşıyıcı değil kapatıcı özellik yüklediği düşüncesini akla getirebilmektedir. Ancak yine de burada tartışmaya çok açık olan bu düşüncenin, duvarların kalın tutulması ve yıkıldıklarında üst örtü ayakta kalmayacağından taşıyıcı özelliklerinin koruduğu anlaşılmaktadır.

Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisi sekizgen destek sistemine sahip bağdadi teknikli, kaburgalı kubbesi ile diğer örneklerden ayrılmaktadır. Bütünüyle bağdadi teknikte oluşturulmuş, serbest sekiz sütun ve bunları bağlayan dilimli kemerlerle oluşturulan sekiz destekli kaburgalı bağdadi kubbesi diğer örneklerden farklı kuruluş göstermektedir. Eserin bu farklı kuruluşunun Melikşah Kubbesi (1080) ile başlayıp, Silvan Ulu Cami (1152-57), Manisa Ulu Cami (1376) ile geliştirilen ve Edirne Selimiye Camisi'nde (1569-74) en abidevi şeklini bulan kible duvarına bitişik iki sütun ve serbest altı payenin oluşturduğu sekizgen şemaya oturan kubbe tarzına benzerliği söz konusudur. Bu yerel ustaların mimari yapım alışkanlıklarını zorlayarak ürettikleri bir yol mudur bilinmez. Bölgede bu tarzda yapılmış başka bir eserin olmaması birçok sorunun cevapsız kalmasına neden olmaktadır. Kubbe, yapının kare planlı olan esas ibadet mekânın üzerini tamamen kapatacak genişliktedir. İncelenen altı yapıdaki farklılıklara bakılarak bağdadi kubbelerin, desteksiz örneklerden Bulancak Çarşı Camisi, Şemseddin Mahallesi Camisi ve Piraziz Gedikalizade Camisi ile destekli örneklerden Görelle Hasan Ağa Camisinde kubbelerin küçük olması tavan göbeklerine benzer olarak kullanılabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir. Ancak bağdadi kubbenin Tamzara Mahallesi Camisindeki kuruluşu ve Hacı Hüseyin Camisindeki gibi geniş açıklıklı yapılması, bu fikrin dışına çıkarak daha geniş alanın üzerini örtme amacı olduğunu düşündürmektedir.

Bağdadi kubbeli camiler Anadolu'nun genelinde inşa edilmiş ahşap ve ahşap-taş karışımı camilerle birçok açıdan benzer ve farklı özellikler göstermektedir. Örtü sistemi açısından başta İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun farklı yörelerinde güzel örneklerine rastladığımız ve geniş bir alana yayılan bu yapı tekniğinin yerel katkılarının incelenebilmesi için, bölgesel düzeyde Samsun, Ordu, Trabzon, Rize ve Artvin camileri ile değerlendirilmesi gerekmektedir.

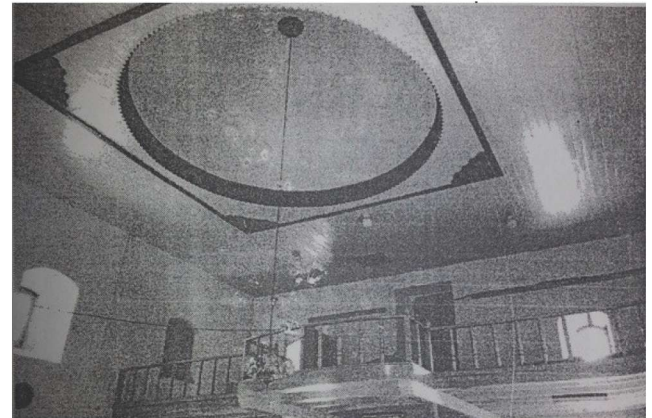
Anadolu'nun en eski tarihli ahşap camilerine²¹ sahip olan Samsun'da bu örtü sistemine sahip eserler mevcuttur. Çarşamba ilçesindeki harap durumda olan ve 1906 yılına tarihlenen Paşayazı Köyü Camisinde kubbe ağırlığı dört köşeye yerleştirilen ahşap dikme ile desteklenmektedir (Nefes 2010: 385-397). Salıpazarı ilçesinde yer alan tamamı ahşap malzemeli ve Cumhuriyet döneminde inşa edilen Alanköy Camisinde (1957) de bu tarz örtü sistemi kullanılmıştır (Yıldız 2011: 106-110). Bu yapıda da

Fotoğraf 34- Samsun Alanköy Camisi (Şenler Yıldız; 2011) / *Samsun Alanköy Mosque* (Şenler Yıldız; 2011)

kubbe geniş tutulmuş ve ağırlığı aynı zamanda kuzeyde mahfili de destekleyen ahşap sütunlara bindirilmiştir (Foto. 34).

Giresun'a yakın olduğundan iklim, bitki örtüsü, yerel kültürü, konuşma şekilleri, yetiştirilen zirai ürünleri dahi oldukça benzerlik gösteren Ordu ili merkezinde yer alan Atik İbrahim Paşa (1801) ve Hamidiye (1889-90) Camileri de benzerlikler göstermesi açısından dikkat çeker (Baş 2001: 33-58), (Foto. 35). Her iki yapının da örtü sistemi biçim, genişlik ve süsleme olarak birbirine

Fotoğraf 35 - Ordu Hamidiye Camisi (Ali Baş; 2001) / *Ordu Hamidiye Mosque* (Ali Baş; 2001)

²¹ Dendrokronoloji (Ağaç halkaları ile tarihlleme metodu) Uzmanı P.İ. Kuniholm'un Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap camilerden numuneler alarak ağaç halkalarından tarihlendirme metoduyla elde ettiği sonuçlara göre Çarşamba/Gökçeli Camisinin 1206, Yayıncılar Köyü Şeyhhabıl Camisinin ise 1211 yılında inşa edildiği düşünülmektedir (Nefes 2010: 385 - 397).

yakınlık gösterse de Atik İbrahim Paşa Camisinde kubbenin dört köşesine yerleştirilen sütunlar geniş kubbeyi desteklemektedir.

Trabzon'da özellikle ilçelerinde ve ilçe köylerinde bağdadi kubbeli cami örneklerine rastlamak mümkündür (Sümerkan ve Okman 1999), (Okman 2005). Maçka Kaynarca Köyü Camisi (1848), Sürmene Baştınar Mahallesi Camisi (1859), Beşikdüzü Dolanlı Köyü Camisi (1868), Çaykara Şahinkaya Köyü Gülüveren Mahallesi Camisi(1879), Beşikdüzü Türkelli Beldesi Camisi (1912), Of Ağaçseven Köyü Camisi (1950), Of Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camisi (20. yy), gibi yapılarda bağdadi kubbe kullanılmıştır (Foto. 36 – 37 – 38). Destekli ve desteksiz tek kubbeli kuruşlar gösteren bu

Fotoğraf 36 – Trabzon Ağaçseven Köyü Camisi / *Trabzon Ağaçseven Village Mosque*

Fotoğraf 37 – Trabzon Beşikdüzü Türkelli Beldesi Cami / *Trabzon Beşikdüzü Türkelli Mosque*

Fotoğraf 38 – Trabzon Beşikdüzü Dolanlı Köyü Camisi / *Trabzon Beşikdüzü Dolanlı Village Mosque*

Fotoğraf 39 – Trabzon Araklı Merkez Büyük Cami kubbeleri (Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) / *The domes of Trabzon Araklı Central Great Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Directorate of Foundations)*

Fotoğraf 40 – Trabzon Araklı Kalecik Mahallesi Cami kubbeleri (Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden) / *The domes of Trabzon Araklı Kalecik Neighborhood Mosque (From the Archives of the Trabzon Regional Directorate of Foundations)*

örneklerin yanı sıra Trabzon'un Araklı ilçesinde başka yerde örneğine rastlanmamış bağdadi çok kubbeli üç cami örneği görülmektedir (Tuluk ve Durmuş 2010: 205-215). Araklı Merkez Büyük Cami (1907), Araklı Kalecik Mahallesi Camisi (20. yy.), Araklı Yeşilköy Merkez Fatih Sultan Mehmet Camisi (20. yy.) Türk sanatında farklı bir öneme sahiptirler. Bu örnekler Selçuklu ve Osmanlı dönemleri camileri için oluşturulan cami tipolojilerinde yer alan çok kubbeli cami tipine girmekle beraber, kubbelerinin bağdadi teknikte yapılmış olması yapıları farklı kılmaktadır (Foto. 39-40).

Rize'de tek kubbeli ve özgün özellikler barındırmayan örnekler görülmektedir. Ardeşen Seslikaya Köyü Camisi (1801), Tunca Köyü Camisi (1902-09) ve Çamlıhemşin Yolkiyü Köyü Camisi (1911) desteksiz kubbeli camilerdendir (Foto. 41). Yapılar ahşap-taş karışımı malzeme ile dikdörtgen planlı ve konut mimarisine yakın görünümüyle Giresun örneklerine benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde Ardeşen Işıklı Camisi (1887) ve Fındıklı Merkez Camisi (18.yy ve 20.yy) destekli örneklere benzemektedir. Ancak

GİRESUN İLİNDEKİ BAĞDADI KUBBELİ CAMİLER

Fotoğraf 41 – Rize – Ardeşen Seslikaya Köyü Camisi (Haşım Karpuz; 1992) / Rize – Ardeşen Seslikaya Village Mosque (Haşım Karpuz; 1992)

Rize örneklerinde ahşap ve kalem işi süslemeleri ağır bastığından farklılıklar görülmektedir (Karpuz 1992).

Bağdadi kubbe tekniğinin yoğun kullanıldığı bir diğer Doğu Karadeniz ili ise Artvin'dir. Birçok yapıda destekli ve destekli tiplerde, birbirlerine yakın genişliklerde kullanımı görülmektedir. Destekli tiplere örnek oluşturan Borçka-Muratlı Merkez Camisi (1846), Arhavi (Merkez) Çarşı Camisi (1862), Ardanuç İskender Paşa Camisi (1864), Dikyamaç Camisi (1894) ve Ulukent Camisi (19.

Fotoğraf 42 – Artvin Dikyamaç Camisi (Osman Aytekin; 1999) / Artvin Dikyamaç Mosque (Osman Aytekin; 1999)

Fotoğraf 43 – Artvin Ulukent Camisi (Osman Aytekin; 1999) / Artvin Ulukent Mosque (Osman Aytekin; 1999)

Fotoğraf 44 – Artvin Orta Hopa Camisi (Osman Aytekin; 1999) / Artvin Orta Hopa Mosque (Osman Aytekin; 1999)

yy) dir. Desteksiz kubbeli yapıların örnekleri ise Orta Hopa Camisi (19. yy), Şavşat Kemalpaşa Kilise Camisi (1900–24), Aşağı Sundura Camisi (1905) ve Oruçlu Camisi (1907)' dir (Aytekin 1999). Artvin örneklerinde iki tip için benzer örnekler olsa da bu yapılarında süsleme programları Rize örnekleri gibi yoğundur ve Giresun örnekleriyle bu konuda farklılık göstermektedirler. Yapıların kubbe genişliklerinin harimin tamamını kaplayan örnekler olmaması ve yoğun süslemeye sahip olmaları açısından Artvin örneklerine bakılarak, bu elemanların tavan göbeği tarzında da kullanılmış olma ihtimalleri kuvvetlenmektedir (Foto. 42-44).

Ahşap malzemeli yapılarda kullanılan bağdadi kubbe yoğun olarak sahil kesimlerde olsa da iç kesimlerde de bu türün örneklerine rastlamak mümkündür. Buna bağlı olarak Tokat merkezde Yolbaşı Camisi (1923), Sivas Merkezde Pulur (Billur) Camisi (19.yy) bağdadi kubbeli yapılarıdır (Altaş 2008). Bunlarda yine konut mimarisine yakın, hatta cumbalı ev görünümünde, ahşap-taş karışımı malzeme ile son cemaat yerleri bulunan, dikdörtgen planlı olarak inşa edilmişlerdir.

Örnekleri Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki yakın dönemlere ait eserlerden ve ahşap malzemenin yoğun kullanıldığı kesimlerdeki yapılardan seçerek, aralarındaki benzer ve farklı özelliklerini karşılaştırmaya çalıştık. Bağdadi kubbe sadece Karadeniz bölgesine özgü bir teknik değildir. Bu tür yapılara sadece bu bölgede değil Eskişehir, Balıkesir, Manisa gibi şehirlerde de rastlanılmaktadır. Ayrıca Balkanlardaki aynı dönem eserlerinde de görülmesi bu mimari elemanın geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir. 19. yüzyılda yoğun olarak kullanılsa da önceki dönemlerde de kullanılmıştır. Ancak bu teknik bilinen en ilginç örneklerini bu bölgede vermiştir. Görüldüğü gibi en farklı üsluba sahip olan, kaburgalı ve sekizgen kuruluşlu örnek Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camisidir. Bunun dışında Görele Hasan Ağa Camisinin kubbe açıklığı Giresun Hacı Hüseyin Camisinden daha küçük olmasına rağmen destekli olması tezatlıklar yaratmakta ve bu kuruluşların ve kubbe açıklığının hangi

kurallara göre oluşturulduğu sorusunu akla getirmektedir. Üst örtünün ağırlığının az olması sadece duvarlarla taşınabilmesi imkânını sağlarken yine de sağlamlaştırmak için yapılmış bir sistem olma ihtimalleri yüksektir. Bulancak Eski Cami, Bulancak Şemseddin Mahallesi Camisi ve Piraziz Gedikalizade Camisi ise küçük kubbe açıklıkları ve özellikleri bakımından bu türün genel şemasına uyan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Doğu Karadeniz Bölgesinin yakın zamanda oluşmuş iki büyük şehri arasında kalmış Giresun ili her alanda olduğu gibi mimaride de iklim, bitki örtüsü ve özellikle bölgenin yerel kültürünün büyük etkisini yansıtmaktadır. Ahşap malzemenin taş ile karıştırılarak uyumlu kullanıldığı illerden biri olan Giresun'da yer alan ve geç döneme tarihlenen bağdadi kubbeli camiler hem kendi aralarında hem bölgedeki diğer benzer örneklerle farklılıklar gösterebilmektedir. Camiler Doğu Karadeniz'in dağınık yerleşim özelliğine uygun olarak inşa edilmiş olmalarına rağmen zamanla bu yapılar etrafında mahalleler oluşmuştur. Konut mimarisinin etkisi kısmen hissedilen yapılar zamanla hasar görmüş ve onarımlardan geçmişlerdir. Genel özellikler yanında kendine has özellikler barındıran eserlerin de varlığı dikkat çekmektedir.

Ahşap strüktürlü ve bağdadi sıvalı kubbe genel olarak, iç mekânın tamamını kaplayan bir örtü elamanı niteliğinde değildir. Bir başka deyişle, tek üniteli Osmanlı camilerinde olduğunun aksine, bu tip camilerde kubbe duvarlara oturmaz. Çoğunlukla ahşap tavanın merkezinde, dikdörtgen harim kısmını örten, küçük simgesel bir kubbe niteliğindedir. Ancak bu teknikte yapılan kubbenin, kesin olarak sadece simgesel olarak kullanıldı yargısına varmak doğru değildir.

Kubbe mimarisinin gelişimi göz önüne alındığında Türk kültüründe kubbenin, Osmanlı devrinde birden bire ortaya çıkmadığını görmek mümkündür. Türk çadırından başlayarak, Türk kurganı ve stupası gibi mezar yapılarındaki kullanımlarını da içerecek biçimde, birçok yapı türünde örtü elemanı olması kubbenin, Türk Sanatı içinde yüzyıllar süren bir gelişim ve birikim sonucu oluştuğunu düşündürmektedir. Türkistan, Horasan ve İran geleneklerinin kaynak oluşturduğu Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Mimarisinin Anadolu'ya getirdiği maksure kubbesi ve tek kubbeli mekân anlayışlarının bu devirde kaynaşarak merkezi mekân anlayışını oluşturması, kubbe mimarisinin büyük bir gelişme göstererek Osmanlı Klasik Çağında zirveye ulaşmasını sağlamıştır (Arel 1973: 17-21), (Benian 2011: 40-47), (Çoruhlu 1999: 49-50), (Esin 1971: 159-182), (Ögel 1979: 25-43).

13. yüzyıla tarihlenen Beyşehir Eşrefoğlu Camisinin, dört sivri kemere oturan ve Türk üçgenleriyle geçilen tuğla malzemeli mihrap önü kubbesi ile bağdadi kubbe

örneklerinin kuruluşları, boyutları ve işlevsellikleri açısından benzerlikler barındırması, birbirleriyle bağlantılı olabileceği ve sadece bir örtü sistemi olmalarının dışında, belirli bir amaca hizmet ettiklerini akla getirmektedir. Kubbe Türklerde göğün sembolü olarak görüldüğünden kubbelerin kullanımında somut ve kesin yargılara varılamasa da felsefi açıdan göğün sembolü ve aynı gök kubbe altında en çok cemaati toplama düşüncesinin etkisinin olduğunu söylenebilir. Kesin olarak varabildiğimiz bir yargı ise bu teknikte yapılmış kubbenin Anadolu ahşap camilerinde yoğun olarak kullanıldığı ve Türk mimarlığında önemli bir yapı elemanı olduğudur.

Bağdadi kubbeler, tavan göbeği gibi süslü sembolik olanlarının yanında, daha büyük açıklıkları kapatabilecek şekilde genişletilebilen mimari bir elemandır. Camilerde incelediğimiz bu tekniğin evlerde, hamamlarda, şadırvanlarda örneklerini görmek mümkündür.

Kaynakça

- AREL, Ayda, Haziran 1973.
“Üç Şerefeli Cami ve Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Sınıflandırma Sorunu”, Mimarlık Dergisi, 6: 17–21.
- BENİAN, Esin, Ocak 2011.
“Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü”, Bilim ve Teknik Dergisi, 40–47.
- ESİN, Emel, 1971.
“Türk Kubbesi”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 3: 159–182.
- ÖGEL, Semra, 1979.
“Türk Mimarisinde Kubbeli Mekânın Gelişimi”, Yapı Dergisi, 32: 25-43.
- NEFES, Eyüp, 2010.
“Çarşamba’da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3: 385 – 397.
- BAŞ, Ali, 2001.
“Ordu Camileri”, Ö. Serdar Yıldırım (yay.) Düünden Bugüne Ordu İli: 33 – 58., Ordu: Ordu İli Kültür Kalkınma Vakfı.
- ÇORUHLU, Yaşar, 1999.
“Kurgan ve Çadır - Çadır (Yurt)’dan Kümbet ve Türbeye Geçiş”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998): 49-50., İstanbul: Mezarlıklar Vakfı.
- EMECEN, Feridun, 1997.
“Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, Giresun Tarihi Sempozyumu (24–25 Mayıs 1996): 9 – 18., Giresun Belediyesi Kültür Yayınları.
- EMECEN, Feridun, 1998.
“Clavijo’dan Fallmerayer’e Kadar Giresun’da Seyyahlar”, Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri (30–31 Mayıs 1998): 23 – 29., Giresun: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları.
- TULUK, Ö.İskender, DURMUŞ, Serap, 2010.
“Araklı’nın Çok Kubbeli Camileri Üzerine Birkaç Not”, Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza: 205-215, İstanbul: Klasik Yayınları.
- ALTAŞ, Naciye, 2008.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Tescilli Yapılan Camiler: (Amasya-Sivas-Tokat), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- AYTEKİN, Osman, 1999.
Artvin’deki Mimari Eserler(Ortaçağ’dan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BATUR, Afife, ÖYMEN GÜR Şengül, 2005.
Özgün Bir Yaşam Çevresi: Doğu Karadeniz’de Kırsal Mimari, İstanbul: Milli Reasürans Art Gallery.
- FATSA, Mehmet, 2008.
Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları.
- İLTAR Gazanfer, 2014.
Giresun Kültür Envanteri, İstanbul: Giresun Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- KARPUZ, Haşim, 1989.
Şebinkarahisar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARPUZ, Haşim, 1992.
Rize, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- OKMAN, İbrahim, 2005.
Çaykara ve Dernekpazarı’nda Geleneksel Camiler, Geçmişten Geleceğe Çaykara – Dernekpazarı, İstanbul: Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayınları.
- ÖZGÜNER, Orhan, 1970.
Köyde Mimari Doğu Karadeniz, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- SÜMERKAN, M. Reşat, OKMAN, İbrahim, 1999.
Kültür Varlıklarıyla Trabzon, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- YILDIZ, Şenler, 2011.
Samsun Ahşap Camileri, Samsun: Samsun Valiliği.